

NEW AREAS OF COOPERATION BETWEEN INVESTIGATIVE PSYCHOLOGISTS AND MEDICAL EXAMINERS IN PROFILING OF UNKNOWN OFFENDERS

Filip BOLECHAŁA¹, Józef K. GIEROWSKI^{2,3}

¹ *Department of Forensic Medicine, Collegium Medicum, Jagiellonian University, Kraków, Poland*

² *Department of Forensic Psychology, Institute of Forensic Research, Kraków, Poland*

³ *Department of Psychiatry, Collegium Medicum, Jagiellonian University, Kraków, Poland*

Abstract

The applied and interdisciplinary nature of contemporary forensic sciences causes one to view all attempts to subordinate wide and complicated knowledge to one scientific discipline with a certain reserve, and even anxiety. However, one cannot skip over certain historical events and conditions, which have ascribed a special, sometimes dominating role to forensic medicine, defining directions of development of contemporary forensic sciences. In the present work, the authors wish to present and emphasise the significance of collaboration of psychologists, psychiatrists and medical examiners (forensic medical doctors) in investigative psychology, especially in the matter of profiling of perpetrators of aggressive acts. This is a creditable return to a model of cooperation between disciplines historically originating from the same area of knowledge. In a modernised form, drawing on all contemporary achievements of these sciences, their collaboration results in great and unquestionable advantages both when hunting criminals and preventing crime.

Key words

Investigative psychology; Interdisciplinary cooperation between medico-legal experts and psychologists; Complex opinion.

Received 29 January 2010; accepted 25 February 2010

1. Historical ties between forensic medicine and forensic psychiatry and psychology

Nowadays advances in science are leading to the narrowing and hermetic closing of disciplines, which contain more and more detailed elements, and hence it is difficult for researchers from other specialties to gain even a superficial understanding of them. The era of specialists, whose minds and competences could embrace wide areas of knowledge, and who moved fluidly between various disciplines and could holistically and interdisciplinarily look at an issue, is receding into the past. There are not many people left who still remember that forensic psychiatry and psychol-

ogy are sciences which separated off from clinical psychiatry, and at the beginning were inseparably connected with forensic medicine and taught by professors from this field [14]. The first references to forensic psychiatry were made by Fortunato Fedeli (1602) and Paolo Zacchia (1620) in their handbooks in the XVII century. However, the real development of “criminal psychiatry” began at the turn of the XVIII and XIX century. Separate papers or chapters in handbooks written by forensic pathologists such as Metzger or Taylor were devoted to these issues. In 1845, professor Andrzej Janikowski, one of the most distinguished representatives of Polish forensic medicine in the XIX century, published the first handbook of fo-

rensic psychiatry in Poland “On the doubtful state of mental powers”. Lectures in “forensic-medical psychiatry” (1893) were conducted by the head of the Faculty of Forensic Medicine, Jagiellonian University, 1881–1895, Professor Leon Blumenstok-Halban. He was an author of numerous publications in this field and was the first to introduce Polish forensic medicine and psychiatry into European scientific literature. He also actively participated in the Commission for an Insane Ward at the Saint Lazarus Hospital in Kraków, convoked by a decision of Parliament. His successor, Professor Leon Wachholz, wrote: “forensic psychopathology, which is incorrectly called forensic psychiatry – as it does not deal with methods of treating mental illnesses – constitutes, as a matter of fact, one of the areas of forensic medicine” [13]. He was one of the main pioneers of knowledge in forensic psychiatry and psychology in Poland, a creator of a modern approach based on scientific and experimental methodology. Professor Wachholz devoted many papers in Polish and foreign journals to forensic psychopathology as well as chapters in his handbooks of forensic medicine issued in 1899, 1919 and 1920. His assistant professor’s dissertation, which he gave in 1894, was entitled “Criminal anthropology *vis-à-vis* moral insanity” and in essence it covered issues on the borderline between criminology and forensic psychopathology. Wachholz was also the author of the first Polish handbook issued in 1923 “Forensic psychopathology on the basis of regulations being in force in the Republic of Poland”, a very extensive and – at that time – very modern study. A continuator of these thoughts was a student of professor Wachholz, the long-term head of the Faculty of Forensic Medicine, Jagiellonian University, Professor Jan Stanisław Olbrycht, who had already in 1953 published a paper on pathological alcohol intoxication. Until the end of the first half of the twentieth century, forensic psychiatric reports for judicial proceedings were usually issued by specialists in forensic medicine – such outstanding professors and heads of university faculties as the previously mentioned Leon Wachholz, Jan Stanisław Olbrycht, Wiktor Grzywo-Dąbrowski and Bolesław Popielski.

2. Investigative psychology

The application of psychological and psychopathological knowledge to serve the purpose of detection and hunting of perpetrators of brutal crimes is directly connected with the intense development of a new section of forensic psychology, known as investigative psychology. This term was used for the first time at the

end of the 1980’s by Professor David Canter, University of Liverpool. It has a relatively broad meaning, as it embraces utilisation of wide psychological and psychopathological knowledge in investigations. It is generally accepted that within the scope of investigative psychology, there are three basic groups of issues:

1. Psychological principles of conducting an investigation – making a decision, obtaining information from suspects and witnesses (psychology of testimonies), using certain investigative strategies (e.g. cognitive interview).
2. Knowledge about criminal behaviours – the relation between personality and the committed act, pathological motivation of behaviour, or influence of psychopathological variables on actions undertaken by a perpetrator.
3. Methodology of collection and analysis of data relating to a certain crime. These studies are especially important for typing of unknown offenders of serious crimes, and thus for so-called “psychological profiling”. This area of study assumes an interdisciplinary attitude towards the issue, closely binding psychology and psychopathology with forensic medicine and criminalistics.

A basic method of investigative psychology is analysis of all relevant traces and collected pieces of evidence revealed during an investigation, thus enabling formulation of judgements concerning the perpetrator and the event itself, as well as creation of a coherent, hypothetical characterization of a wanted person that is useful for investigative purposes [14].

3. Profiling

Creation of a psychological profile of non-detected perpetrators – namely so called profiling – occupies a special place in investigative psychology. Profiling can be defined as the drawing up of a short, dynamic characterisation, concisely encapsulating the most important psychological characteristics of an unknown perpetrator – distinguishing him/her from the general population – and manifestations of her/his behaviours [3]. In other words, profiling means searching for answers to the question: **who did this in such a way?** All scientific studies concerning profiling of offenders of aggressive acts are based on an assumption of heterogeneity of the group of killers in terms of personality, motivation, connections and relationships between offenders and victims and variables describing their *modus operandi*. Profiling and studies connected with it indicate that the method of murder reflects the characteristics of the given offender, and people with similar

types of personality manifest similar patterns of behaviour. Hence from the behaviour of the perpetrator at the scene one can conclude, among other things, about her/his individual psychophysical characteristics, personality characteristics, motivational processes and widely understood lifestyle [10, 15].

Issues of profiling cannot be discussed without defining the term *modus operandi*, an expression taken from Latin and meaning the way of acting. This term was introduced at the end of the XIX century by the Austrian pioneer of criminalistics, Hans Gross, who with the term *modus furandi* described ways of acting of thieves, which had typical, repetitive elements. According to Robert Ressler [9], *modus operandi* is a method of commission of a crime that is typical for a given perpetrator, encompassing the phase of preparation of a crime, commission of crime and behaviour of the perpetrator after the act. According to Tadeusz Hanausek [4], this term describes the detailed, typical and usually repetitive behaviour of the perpetrator, in which individual characteristics, attributes and possibilities of a person are reflected. This means that each offender chooses such a method of realisation of a crime – in terms of tactical and technical aspects – which in her/his opinion is optimal and will ensure her/him success in actions. It is based on a psychological phenomenon called perseveration (Latin *perseveratio* – repeating, continuation), which manifests in a person's tendency to execute the same activities using one, stable and verified method and to react situationally in a certain typical way. Such factors as: personality characteristics, aspirations, physical fitness, state of health, education and level of intelligence, knowledge, age, profession, maintenance, tradition, influence of other persons, possible mental disorders and life experience contribute to consolidation of *modus operandi*. Contemporary criminalistics analyses models of the way of operating of criminals, in which repeatability of behaviour manifests in attacking identical or similar victims, using the same or identical tools, using the same technical methods of criminal procedure, acting at a similar time, and in a similar place and circumstances. Some unexpected situations occurring during commission of a crime – dangers and difficulties – may disturb a stable pattern of operations. One should remember that even the same offender may change her/his method of perpetration depending on circumstances, experience gained as well as evolving emotional state. It is not entirely correct to state that the term *modus operandi* can only be used in the case of a series of acts, because it manifests in each individual criminal act. Of course, in the case of a series

of crimes it is easier to separate out a method of operating that is typical for an offender [4, 8].

By analysing the method of operating of an offender, one may obtain information which will facilitate further search and capture of her/him. The method of operating of a perpetrator allows, among other things: typing or excluding of an offender of a given act, is sometimes useful when preparing criminalistic versions and may facilitate tactical realisation of judicial and operational actions. One should, however, remember that *modus operandi* is not only and exclusively the process itself of commission of an act. The whole course of the crime from planning and preparation through commission to the moment when a perpetrator reaps benefits from the crime and tries to avoid punishment, is important. All features of characteristic operating established for a specific crime are indicative elements, components of the *modus operandi* of a given offender. These data are obtained from autopsy results, other experts' reports, witness testimonies and suspects' statements, criminalistic experiments conducted within a trial, and operational/exploratory findings. On the basis of a description of the *modus operandi* alone, one cannot identify an individual perpetrator. It is not direct evidence in penal proceedings, and only a basis for creating criminalistic versions. From the psychological perspective, the degree of organisation of behaviour, motivational processes and type of manifested aggression seem to be the most important issues connected with the behaviour of offenders at the scene of the incident. In psychological analysis of the *modus operandi* of a murderer, it is important to establish her/his motivational processes, because they define the selection of the victim, shape interactions with the victim and influence the method of killing – in other words they answer the question concerning the cause of human behaviour [1, 3, 15].

A need for participation by various specialists in searching for crime perpetrators, especially crimes characterised by a considerable intensity of violence towards victims, was already noted many years ago. The oldest written typological opinion in existence today originates from 1888 and concerns an unknown perpetrator of a series of brutal murders of prostitutes in London's Whitechapel district, who was referred to as Jack the Ripper. However, the beginnings of modern profiling should be linked to the activities of psychiatrists and psychologists who worked on the well-known cases of serial murders committed by the Boston Strangler and the Mad Bomber from Chicago in the nineteen fifties and sixties. However, until the nineteen seventies, profiling of offenders was only carried out rather sporadically. In 1978, the FBI Behavior

Analysis Unit in Quantico introduced a programme of psychological profiling. It was at that time that the specialist term “offender profiling” was introduced. Research conducted by the FBI was directed mainly towards creation of databases and gathering of as much information as possible concerning offenders and circumstances of committed, detected and judged murders, and also some more drastic sexual crimes (serial rapes). The created databases were predicated on the assumption that people with a similar type of personality demonstrate similar patterns of behaviour. To this end, two of the best known questionnaires were created: VICAP and VICLASS. They are a tool for collecting of data needed when creating a profile of an unknown wanted perpetrator on the basis of a very detailed analysis of any possible information concerning the course of an event, its circumstances and also concerning the victim [3, 15].

Profiling and typing are the two terms most often seen in the literature concerning the process of creation of a psychophysical description of an unknown offender. In popular usage they are synonymous. However, their meanings can be defined more precisely: profiling is the process of identification and description of certain personality and psychopathological characteristics of a perpetrator. The result is the creation of a specific profile of a sought offender. On the other hand, typing concerns the process of matching the created profile to a given population and selecting people from this population that fit the profile. It should be clearly emphasised here that in the process of profiling one can never create a profile indicating a specific person; usually this profile will concern a group (of varying size) of suspects. A forensic expert opinion aimed at providing a profile of a sought suspect will thus never constitute concrete evidence confirming the participation of a given person. However, it is of great importance in planning and undertaking operational actions which aim to detect and indicate a sought perpetrator, and also disclose and secure the evidence in a given case. It also provides an opportunity to narrow the circle of suspects and direct the investigation, because it enables hypotheses to be put forward as to the perpetrator: who s/he was for the victim, what psychophysical characteristics s/he has and in what environment s/he should be sought. So one can say that it is only once investigative actions are undertaken with regard to a group of people – typed with the help of profile – that a specific criminal may be found [5].

In the best known model of profiling, the FBI introduced a several stage operating procedure:

- gathering of data on the event and its widely understood circumstances;

- classification of the crime;
- interpretation of the gathered data and reconstruction of the crime;
- creation of a profile and comparing that profile with results of investigation.

Methods of analyses of crimes that have already been committed and their perpetrators can be quantitative or qualitative. Quantitative analysis is conducted using databases, which encompass many archived cases of crimes (at the same time). The databases fulfil the following functions:

- explorative – aimed at searching for relations between various psychophysical characteristics describing an offender and her/his way of acting;
- identification – which allow us to search for similarities between various cases and connect them as acts by the same offender;
- verification – giving a possibility to test the consistency of the created profile with information from similar cases and their circumstances that have been collected and systematised in the database.

An equally important method, and one that is at the same time complementary to quantitative methods, is qualitative analysis, consisting in analysis of single cases. At present, efforts are being made to integrate these two ways of profiling [3, 15].

4. Practical aspects of the common ground for forensic medicine and investigative psychiatry

There are psychological characteristics and states whose relation with information obtained from analysis of the scene and results of forensic medical examinations is evident and direct. The detected traces may be a basis for differentiation of instrumental and emotional aspects of criminal aggression of an offender, may indicate her/his emotional and motor agitation, anger, rage or disturbances of consciousness, such as its narrowing or considerable limitation. In some instances, the circumstances of an event may also unambiguously indicate the role of sexual factors in the genesis of an act or its economic (robbery) motivation. Sometimes, a hypothetical determination of the degree of self-control with which an offender acted, her/his level of emotions and drive or cognitive level of her/his actions are possible, as well as the degree to which s/he planned and realised her/his actions. Such findings may provide a basis for differentiating between killers who are so-called well-organised offenders and disorganised ones [15].

The model of profiling used at the Institute of Forensic Research in Kraków is an amplification and extension of the mentioned FBI model and is a proposition of a certain method of arranging and selecting of material, its analysis, and in consequence also formulating conclusions which may be useful for an investigation. The presented model embraces four basic stages [3, 15].

The first is a **preliminary analysis of data**. It encompasses:

- data concerning the scene (including description, traces left, samples collected for examination, position of the body, presence of crime instruments);
- data concerning the victim – from formal information (age, education, profession and type of work), through biographical details (social environment, life history, family situation, social roles, significant persons, financial status, psychological characteristics – personality, behaviours and habits, experienced problems and methods of solving them, addictions, physical characteristics) to health state, disabilities, fitness and circumstances in which the victim was seen for the last time before the crime; results of medico-legal examination: cause of death, type of injuries, sexual acts, results of *post-mortem* examination, results of laboratory examination etc.;
- data concerning the time of occurrence – time (time of day, month, season) and duration of the occurrence and its phases and particular actions of the offender;
- preliminary findings of the investigation – the subject of the case, general information, inspection of the scene, person reporting the crime, socio-economic data concerning the crime scene area, witness testimonies, results of expert reports, photographic documentation.

The second stage of the profiling process is **typological analysis of data**. It embraces such issues as classification of type and method of applied violence, assessment of risk borne by both the victim and the offender, a hypothetical reconstruction of how the event unfolded and of the escalation of the offender's actions, establishing the place where the attack and death occurred, as well as the site where the body was abandoned, determination of main motivation of the offender.

The third phase is **analysis of the crime**. It embraces legal categorisation, reconstruction of the event, classification of the kind of crime in terms of selection of the victim, strategies used to overpower the victim, sequence of events, circumstances indicating planning and staging of the crime by the offender, reconstruction of the motivational process of the perpetrator, reconstruction of the dynamics of the course of the crime.

The fourth, key stage of profiling is **offender characterization**. It encompasses demographical data, physical characteristics, psychological characteristics, assessment of level of asociality and predicted possibility of future criminal behaviours.

The procedure of creation of a psychological profile of a possible offender is predicated on the assumption that a perpetrator manifests her/his individual characteristics in criminal behaviour, similarly to any other behaviour. Inferences may be drawn about these characteristics from analysis of her/his behaviour on the basis of traces left at the scene. Among the most important data that are especially important and made use of in profiling are:

- reporting that a crime has occurred;
- examination of the scene of the crime;
- results of laboratory analyses;
- investigative experiments;
- criminalistic expert opinions;
- *post-mortem* (autopsy);
- further medico-legal expert reports;
- witness statements.

A source of much of the above information is results of work of medico-legal examiners, whose knowledge and experience enable correct interpretation of particular pieces of information, linking these pieces together and observation of specific or non-typical elements or ones that are imperceptible to other specialists [7, 10, 11, 12].

Data obtained by medico-legal specialists after examination of the scene of a murder, *post-mortem* examination and further expert studies enable the answering of questions concerning:

- the time of death and duration of the event;
- the cause of death and method of murder;
- type of tool used;
- nature, number and distribution of injuries and analysis of their meaning;
- state of intoxication by alcohol or drugs or poisoning of the victim;
- unusual circumstances of the offence – e.g. special skills of the offender, "signature", mutilation of the body, symbolisation;
- presence of biological traces, incisions, symbols and other elements on the body;
- physical state of the victim before the murder (disabilities, diseases and operations, scars, tattoos);
- method of hiding the body.

Differentiation of injuries inflicted before death from those inflicted after death, determination of manifestations of additional violence towards the victim and so-called defensive injuries are extremely important. Identification of traces indicating occurrence of

a sexual act or behaviours indicating a desire to dominate the victim or destruction of the body (gagging, tying up, torturing, mutilating) have great significance. One should also thoroughly describe those traces which indicate the transporting or moving of a body. Cases of using a victim's body after death for sexual, cannibalistic, ritual and other practices also occur. The intuition of the medico-legal examiner, stemming from her/his experience is also of no small importance for the case.

Appropriate interpretation of the above mentioned findings allows us to reconstruct the behaviour of the offender towards her/his victim during the event and towards the body after the victim died. It enables reconstruction of the dynamic course of the event, which is always a function of the behaviour of both the offender and a victim. Thanks to this, we have a possibility of getting an overview of the events connected with the homicide, reconstruction of the sequence of occurrences and the mechanism of injuries and death. The method of inflicting injuries on the victim and their type, kind of tool used and selection of method of homicide may indicate important personality characteristics, manifestations of the offender's behaviour, emotional state, control over the situation and planning, e.g. reaction to defensive behaviours of a victim, overkilling, arranging the body, simulation, re-staging of the event after the crime. On the basis of collected information one may determine strategies of domination of the victim by the offender, behaviours serving in the personalisation or depersonalisation of the victim, actions indicating the degree and character of the relation between the offender and the victim (e.g. type, number and location of injuries, method of killing, covering of victim's face, emotional "satisfaction") [7, 11, 15].

Results of medico-legal examinations have always been an important source of information needed for reconstruction of the offender's *modus operandi* and her/his emotional processes, and through a thorough analysis of data concerning the victim they allow us to collect valuable information describing the offender her/himself. They are also extremely useful in those cases where an offender is unknown – when typing her/him in the victim's environment or in psychological profiling. They are also often essential during creation and verification of a version of an event in preparatory proceedings, in which the perpetrator is already known [11].

5. An example of use of medico-legal analyses in the psychological profiling of an unknown murderer

In 1994, the Małopolska Region was shocked by a series of brutal homicides. A thirty-year-old woman from Łapczyca and her eight-year-old son, an elderly couple from Pilzno and an inhabitant of Morawica were killed by a perpetrator who until today has remained undetected. All were killed by lethal gunshots to their heads. Because in each case the *modus operandi* of the killer seemed very similar, these crimes were linked and recognised as actions by the same offender. Because electricity bills were found next to the victims, the media referred to him as "the Meter Reader". Inspections of the scenes led investigators to suppose that the offender had spent quite a long time in the homes of his victim. It was established that the murders were committed with use of the same firearm, namely a Walther PPK 8 mm gas pistol, converted and adapted to fire 6.35 mm live ammunition. An inhabitant of a Gorce mountain village, W. B., was accused of these offences, the police having been tipped off by an anonymous phone caller. Results of osmological (dog scent) examinations were to constitute key evidence, but they were not admitted in judicial proceedings and the accused was acquitted. It was never established who the real perpetrator of the series of murders was.

In the case of the murder of the woman and her child in Łapczyca, an expert report was prepared at the Institute of Forensic Research, the aim of which was to draw up, on the basis of the entirety of the evidence material, a psychophysical portrait of the unknown perpetrator of the act. One morning in June 1994 in a small locality in the Małopolska region, a 30-year-old woman, L. Z., and her 8-year-old son, D. Z., were murdered. They were shot in their single-family dwelling when the remaining members of the family (the husband of the deceased and the second son) were absent. Inside the house, 10 shots were fired, of which only one failed to hit any of the victims. Mr. and Mrs. Z. were thought of by their neighbours as a wealthy family, and their house stood out from among the others due to its general impression of solidity and prosperity. Bodies were found on the floor in the bedroom on the second floor. Beside this room, blood traces were also found on the stairs between the first and second floor and in the kitchen on the first floor. Moreover, a case from a fired cartridge was found on the carpet in the kitchen, and two cartridges (including a dud with traces of several hits by the firing pin), two bullets and nine cases were found in a room on the second floor. On the floor, distinct traces of sport shoe soles were also se-

cured. Evidences of penetration were found only in the room that was the scene of the murder and in kitchen drawers. A casket with money, and gold jewellery, which were in the room where the bodies were found were also missing.

It transpired from the testimony of the older son, S. Z., that on the day of murder in the morning, a man pretending to be a meter reader from an energy company came to their house, asked about household members and was invited inside, where, at his request, he was shown the electricity meter. After carrying out these activities he left the house, and when, shortly after that, S. Z. was leaving for school he saw this man walking through the village. "The Meter Reader", who most probably hitch-hiked to and from the location, was seen by numerous witnesses as he strolled through the village carrying a distinctive file (exercise book, book).

On the basis of *post-mortem* examinations conducted at the Krakow Department of Forensic Medicine, it was established that the mother had been shot five times, and her son – four times. Entrance gunshot wounds on L. Z. were located on her head (one in the right temporal area and two on her right cheek), neck (one on the frontal surface on the right), and one on the medial surface of the right lower leg. Only the last of the mentioned gunshots went through, and the bullet left the body. The extent of the ascertained injuries indicated that the weapon was not very powerful, which in turn suggested that it was a homemade conversion of another type of weapon. The trajectories of gunshots to the right temple and lower leg ran horizontally, whereas those in the area of the face and neck on the right side were clearly inclined downwards. Forensic medical examinations on the basis of traces of burns and grains of gunpowder around entrance wounds indicated that all three gunshots to the head were fired from nearby, namely from a distance of several centimetres. The serologic expert report showed that blood traces found in the kitchen were left by L. Z.

In the case of D. Z., entrance wounds were found on his head (one in the left temporal area at the site of the auricle of the ear, a second in the lower left occipital area and a third on the left cheek), and one on the left wrist. Gunshots to the wrist, cheek and temple went through, and bullets left the body. Reconstructed wound ducts showed that gunshots to the head were at various angles: from the occipital area crosswise and up and somewhat to the front of the body, from the temple crosswise to the front and down, and from the cheek crosswise up and to the back. Forensic medical analyses showed that gunshots to the cheek and wrist were fired from nearby. In both cases, no traces

indicating a sexual background to the homicide were found. It should be noted that both in the case of mother and the child, gunshots were inflicted on one side of the body.

On the basis of detailed post-mortem examinations and information resulting from examination of the scene, experts in their report made an approximate reconstruction of the double murder. It was assumed that the offender came back to the house of the Z. family when he found out that one of the persons (a son) had left the house. On the pretext of checking electricity bills, which were kept in a kitchen cupboard, he entered the house. Several opened drawers attested to this fact. There, the murderer shot L. Z. for the first time in her lower leg, which was supposed to constitute a threat and an argument forcing her to indicate where the money and jewellery were kept. So it could not have been a lethal gunshot. The offender and the wounded victim went up the stairs to the bedroom, as indicated by blood traces on the stairs, the woman's handprint and the fact that the carpet on the stairs was out of place. In the room, most of the blood stains were on the floor and on the edge of the bed. Also next to this was a cabinet, from which a casket with money and jewellery had disappeared. Traces in this place (blood on the cabinet, towels and curtains thrown out of the drawer) indicated that it was L. Z. who took out the valuables and gave them to the assailant. Afterwards, the offender shot the victim – who was sitting or kneeling next to the bed – in the neck and, next, after she fell, shot her three times in the head. Another concentration of blood stains was found next to the body of D. Z. From the location of the body between an armchair and a wall, it was concluded that he tried to hide from the offender and even shielded himself with a hand, and there he was shot. This indicated that L. Z. was killed first in front of the (very) eyes of her child. After the murder, the offender quickly left the house, locking the door.

Analysis of the whole evidence material inclined experts to conclude that the offender was an experienced criminal and a multiple thief, was not proficient in killing people, acted from economic (robbery) motives with additional emotional motivation, had thoroughly planned both the theft and the killing of his victims and murdered unknown people chosen *ad hoc*. He gave the impression of an authentic meter reader to witnesses: he played his role well and was comfortable in it, which might suggest that in the past he had done the same or similar work or had had an opportunity to often observe the activities of a meter reader. Most probably he originated from a village or a small town. In his act, he manifested instrumental aggression, and

his motivational processes were controlled at the level of cognitive structures with fully preserved self-control. Forensic experts, describing exactly the probable stable mechanisms of the offender's personality, emphasised the high probability of continuation of criminal activity by the offender using a similar *modus operandi*.

6. Summary

The success and accuracy of results of investigative analysis to a great degree depend on correct interpretation of medico-legal data based on knowledge and experience. These data are extremely useful, especially in those situations where the offender remains unknown – during typing of the offender in the environment of the victim or in psychological profiling. Information stemming from medico-legal assessment of homicide cases is also indispensable in creating and verifying versions of the event in preparatory proceedings, when the offender is already known.

The presented case constitutes good justification for demands by representatives of various forensic sciences for an interdisciplinary approach to solving numerous issues that are important for preparatory proceedings, which often lie on the border between investigative psychology and medicine and forensic psychopathology. Such interdisciplinary actions should be realised within multi-specialist teams of experts, who as a result can issue a complex expert report. A basic principle of functioning of such teams should not be competitiveness or alternativeness in formulated conclusions, but complementarity. Each of the members of such a team should contribute with her/his knowledge, skills, theoretical orientation, and also specificity in solving concrete problems and diagnostic-reporting tasks, resulting from possessed knowledge, scientific competences and experience. The essence of work in an interdisciplinary team boils down to creation of common, unambiguous strategies of research procedure. Each of the specialists making up the team must be aware of competences and possibilities of the other members, should also be able to communicate with others and collaborate, notice areas in which not s/he but a colleague will be more competent, better prepared e.g. medically, psychologically or psychiatrically. The mentioned autonomy should be reflected in the range of activities and diagnostic processes, and especially in specific procedures, methods, and ways of verifying diagnostic hypotheses or used tools. Only in this way, may one solve the problem of reconciling various perspectives, both theoretical and practical,

that are important from the point of view of fundamental legal aims realised within the framework of preparatory proceedings: detection of a particular offender and collection of evidence material necessary to charge her/him (and authenticate her/his perpetration). Results of the work of the described team of specialists, despite the fact that as a rule they do not provide an unambiguous solution to the case (indication of a specific offender), still constitute a useful and very helpful source of information and inspiration in formulating and planning an investigation strategy, undertaking of appropriate operational activities, assessment and verification of collected information.

References

1. Canter D., Offender profiling and criminal differentiation, *Legal and Criminological Psychology* 2000, 5, 23–46.
2. Douglas J. E., Burgess A. W., Burgess A. G. [et al.], Crime classification manual, Simon and Schuster, London, Sydney, New York 1993.
3. Gierowski J. K., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Najda M., Psychologia w postępowaniu karnym, LexisNexis, Warszawa 2008.
4. Hanausek T., Kryminalistyka – zarys wykładu, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 1996.
5. Jaśkiewicz-Obydzińska T., Wach E., The influence of homicide victims' behavior on the modus operandi of perpetrators, *Problems of Forensic Sciences* 1999, 60, 86–106.
6. Jaśkiewicz-Obydzińska T., Wach E., Szaszkiwicz M. [et al.], Actions of criminals found irresponsible at the time of crime, Proceedings of the XV European Conference on Psychology and Law, 2005 June 29 – July 2; Vilnius 2005.
7. Karlsson T., Multivariate analysis (“Forensicmetrics”) – a new tool in forensic medicine. Findings on the victim of sharp-force homicide can predict the inter-relationship with the perpetrator, *Forensic Science International* 1999, 101, 33–41.
8. Kryminalistyka, Widacki J. [red.], C.H. Beck, Warszawa 1999.
9. Salfati C. G., Canter D., Differentiating stranger murders: profiling offender characteristics from behavioral styles, *Behavioral Sciences & the Law* 1999, 17, 391–406.
10. Santtila P., Hakkanen H., Canter D. [et al.], Classifying homicide offenders and predicting characteristics from crime scene behavior, *Scandinavian Journal of Psychology* 2003, 44, 107–118.
11. Schröer J., Trautmann K., Dern H. [et al.], The significance of medico-legal findings for behavioural analysis in unsolved homicides cases, *Legal Medicine* 2003, 5, 243–246.
12. Wachholz L., Medycyna sądowa, Geberthner i Wolf, Warszawa 1925.

13. Wachholz L., Psychopatologia sądowa, Geberthner i Wolff, Warszawa 1923.
14. Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw, Gierowski J. K., Jaśkiewicz-Obydzińska T. [red.], Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002.

Corresponding author

Józef K. Gierowski
Instytut Ekspertyz Sądowych
ul. Westerplatte 9
PL 31-033 Kraków
e-mail: jgierowski@ies.krakow.pl

NOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY PSYCHOLOGÓW ŚLED CZYCH I MEDYKÓW SĄDOWYCH W PROFILOWANIU NIEZNANYCH SPRAWCÓW PRZESTĘPSTW

1. Historyczne związki medycyny sądowej z psychiatrią i psychologią sądową

W dzisiejszych czasach postęp nauki prowadzi do zawężania i hermetycznego zamykania się dyscyplin, które zawierają coraz bardziej szczegółowe elementy, przez co są trudne nawet do powierzchownego zapoznania się z nimi przez badaczy innych specjalności. Czasy specjalistów, którzy swoim umysłem i kompetencjami ogarniali szerokie obszary wiedzy, płynnie poruszali się wśród różnych dziedzin i potrafili całościowo oraz interdyscyplinarnie spojrzeć na zagadnienie, odchodzą już w przeszłość. Coraz mniej ludzi więc pamięta, że psychiatria i psychologia sądowa to nauki, które, wyodrębniając się z psychiatrii klinicznej, w początkowym okresie były nierozdzielnie związane z medycyną sądową i przez profesorów tej dziedziny wykładane [14]. Pierwsze wzmianki z zakresu psychiatrii sądowej umieścili w XVII wieku w swoich podręcznikach medycyny sądowej Fortunato Fedeli (1602) i Paolo Zacchia (1620). Prawdziwy rozwój „psychiatrii kryminalnej” rozpoczął się jednak na przełomie XVIII i XIX stulecia. Zagadnieniom tym w Europie poświęcane były osobne prace lub rozdziały podręczników pisane przez medyków sądowych, jak na przykład przez Metzgera czy Taylora. W 1845 r. profesor Andrzej Janikowski, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli polskiej medycyny sądowej w XIX wieku, wydał pierwszy w naszym kraju podręcznik psychiatrii sądowej „O wątpliwym stanie władz umysłowych”. Wykłady z „psychiatrii sądowo-lekarskiej” (1893) prowadził kierownik Katedry Medycyny Sądowej Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1881–1895, profesor Leon Blumenstok-Halban. Był on autorem bardzo wielu publikacji z tego zakresu i jako pierwszy wprowadził polską medycynę i psychiatrię sądową w obieg piśmiennictwa europejskiego. Aktywnie uczestniczył też w powołanej na polecenie sejmiku Komisji dla Oddziału Obłąkanych w Szpitalu św. Łazarza w Krakowie. Jego następcą, profesor Leon Wachholz, pisał: „psychopatologia sądowa, zwana niesłusznie psychiatrią sądową jako nie zajmująca się sposobami leczenia chorób umysłowych, stanowi, ściśle rzecz biorąc, jeden z rozdziałów medycyny sądowej” [13]. Był on jednym z głównych pionierów wiedzy z zakresu psychiatrii i psychologii sądowej w Polsce, twórcą nowoczesnego podejścia opartego o metodykę naukowo-eksperymentalną. Profesor Wachholz poświęcił psychopatologii sądowej bardzo wiele publikacji w polskich i zagranicznych czasopismach oraz rozdziały

w swoich podręcznikach medycyny sądowej z lat 1899, 1919 i 1920. Jego wykład habilitacyjny, który miał miejsce w 1894 roku, nosił tytuł „Stosunek antropologii kryminalnej do obłąkania moralnego” i w istocie poruszał problematykę z pogranicza kryminologii i psychopatologii sądowej. Wachholz był też autorem pierwszego na ziemiach polskich podręcznika wydanego w 1923 roku „Psychopatologia sądowa na podstawie ustaw obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej”, bardzo obszernego i na owe czasy nowoczesnego opracowania. Kontynuatorem tych myśli był uczeń profesora Wachholza, wieloletni kierownik Katedry Medycyny Sądowej UJ, profesor Jan Stanisław Olbrycht, który jeszcze w 1953 roku opublikował pracę na temat patologicznego upojenia alkoholowego. Opiniowaniem sądowo-psychiatrycznym na potrzeby postępowań sądowych do pierwszej połowy minionego wieku zajmowali się często specjaliści medycyny sądowej na czele z wybitnymi profesorami, kierownikami katedr uniwersyteckich, jak wspomniany już Leon Wachholz, Jan Stanisław Olbrycht, Wiktor Grzywo-Dąbrowski czy Bolesław Popielski.

2. Psychologia śledcza

Zaangażowanie wiedzy psychologicznej oraz psychopatologicznej dla celów wykrywania i ścigania sprawców brutalnych przestępstw związane jest bezpośrednio z intensywnym rozwojem nowego działu psychologii sądowej, zwanej psychologią śledczą. Termin ten został po raz pierwszy użyty pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku przez profesora Davida Cantera z Uniwersytetu w Liverpoolu. Ma on stosunkowo szerokie znaczenie, gdyż obejmuje wykorzystanie w śledztwach rozległej wiedzy z zakresu psychologii oraz psychopatologii. Powszechnie przyjmuje się, iż w zakres psychologii śledczej wchodzi trzy podstawowe grupy problemów:

1. Psychologiczne zasady prowadzenia śledztwa – podejmowanie decyzji, uzyskiwanie informacji od osób podejrzanych i świadków (psychologia zeznań), stosowanie określonych strategii śledczych (np. przesłuchanie poznawcze).
2. Wiedza o zachowaniach przestępczych – związek pomiędzy osobowością a popełnionym czynem, patologiczna motywacja działania czy też wpływ zmienionych psychopatologicznych na podejmowane przez sprawcę czynności.

3. Metodologia zbierania i analizy danych odnoszących się do określonego przestępstwa. Badania te mają zwłaszcza znaczenie dla typowania nieznanymi sprawców poważnych przestępstw, a więc do tzw. profilowania psychologicznego. Ten obszar badań zakłada interdyscyplinarne podejście do zagadnienia, wiążąc ściśle psychologię i psychopatologię z medycyną sądową i kryminalistyką.

Podstawową metodą psychologii śledczej jest analiza wszystkich ujawnionych w toku śledztwa śladów zdarzenia i zebranych dowodów, które podlegają ocenie psychologicznej oraz pozwalają na sformułowanie sądów dotyczących osoby sprawcy i samego zdarzenia, jak również stworzenia spójnej, przydatnej dla czynności wykrywczych hipotetycznej charakterystyki osoby poszukiwanej [15].

3. Profilowanie

Szczególne miejsce w psychologii śledczej zajmuje określanie sylwetki psychologicznej niewykrytych sprawców przestępstw, czyli tzw. profilowanie. Definiując ten termin, należy uznać, że jest to dochodzenie do krótkiej, dynamicznej charakterystyki zwięzłej ujmującej najważniejsze, wyróżniające z populacji, cechy psychologiczne nieznanego sprawcy i przejawy jego zachowań [3]. Inaczej mówiąc, profilowanie to poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: **kto** zrobił **to** w **taki** sposób? Wszystkie badania naukowe zajmujące się profilowaniem sprawców przestępstw agresywnych opierają się na założeniu o heterogeniczności grupy zabójców pod względem osobowości, motywacji, związków i relacji sprawców z ofiarami oraz zmiennych opisujących ich *modus operandi*. Profilowanie i badania empirycznie z nim związane wskazują, że sposób popełnienia zabójstwa odzwierciedla właściwości sprawcy, a ludzie o podobnym typie osobowości przejawiają podobne wzorce zachowań. Tym samym z zachowania sprawcy na miejscu zdarzenia można wnioskować między innymi o jego indywidualnych właściwościach psychofizycznych, cechach osobowości, procesach motywacyjnych i szeroko rozumianym stylu życia [10, 15].

Zagadnienia profilowania nie można omówić bez przybliżenia pojęcia *modus operandi*, wyrażenia zaczerpniętego z łaciny i oznaczającego sposób działania. Termin ten został wprowadzony pod koniec XIX wieku przez austriackiego pioniera kryminalistyki Hansa Grossa, który pojęciem *modus furandi* opisywał sposoby działania złodziei posiadające typowe, powtarzalne elementy. Według Roberta Resslera [9], *modus operandi* to charakterystyczny dla danego sprawcy sposób popełnienia przestępstwa obejmujący fazę przygotowania przestępstwa, jego dokonania oraz zachowania się sprawcy po czynie. Zdaniem Tadeusza Hanauska [4], pod pojęciem tym kryje się szczegółowy, charakterystyczny i z reguły powta-

rzalny sposób zachowania się sprawcy, w którym odbijają się indywidualne cechy, właściwości i możliwości człowieka. Oznacza to, że każdy sprawca wybiera taką metodę realizacji przestępstwa pod względem taktycznym i technicznym, która w jego przekonaniu jest optymalna oraz zapewni mu sukces w działaniu. Opiera się to na zjawisku psychologicznym zwanym perseweracją (łac. *perseveratio* – powtarzanie, trwanie), które przejawia się skłonnością człowieka do wykonywania takich samych czynności jedną, utrwaloną i sprawdzoną metodą oraz do sytuacyjnego reagowania w pewien charakterystyczny sposób. Do utrwalenia *modus operandi* przyczyniają się między innymi takie czynniki, jak cechy osobowości, aspiracje, sprawność fizyczna, stan zdrowia, wykształcenie i poziom inteligencji, wiedza, wiek, zawód, posiadane środki, tradycja, wpływ innych osób, ewentualne zaburzenia psychiczne czy doświadczenie życiowe. Nowoczesna kryminalistyka analizuje modele sposobu działania sprawców przestępstw, w których powtarzalność zachowania przejawia się atakowaniem takich samych lub podobnych ofiar, używaniem tych samych lub podobnych narzędzi, stosowaniem takich samych technicznych sposobów postępowania przestępczego, działaniem w podobnym czasie, miejscu i okolicznościach. Niektóre niespodziewane sytuacje pojawiające się w trakcie realizacji przestępstwa, zagrożenia i utrudnienia, mogą zaburzyć stały schemat działania. Pamiętać należy, iż nawet ten sam sprawca może zmieniać swój sposób dokonywania czynów w zależności od okoliczności, nabieranego doświadczenia oraz ewoluującego stanu emocjonalnego. Nie do końca słuszne jest stwierdzenie, że o *modus operandi* można mówić tylko w przypadku serii czynów, gdyż przejawia się ono w każdym pojedynczym działaniu przestępczym. Rzecz jasna, łatwiej jest wyodrębnić charakterystyczny dla danego sprawcy sposób postępowania w przypadku grupy czynów [4, 8].

Analizując sposób postępowania sprawcy, można uzyskać informacje, które ułatwiają jego dalsze poszukiwania i schwytanie. Sposób działania przestępcy pozwala między innymi na typowanie lub wykluczanie sprawcy danego przestępstwa, bywa przydatny przy budowaniu wersji kryminalistycznych oraz może ułatwić taktyczną realizację czynności procesowych i operacyjnych. Pamiętać jednak należy, że *modus operandi* to nie jest tylko i wyłącznie sam proces dokonania czynu. Ważny jest cały przebieg przestępstwa od planowania i przygotowania poprzez dokonanie, aż do momentu, w którym sprawca wynosi z popełnienia przestępstwa korzyści i stara się uniknąć odpowiedzialności karnej. Wszystkie cechy charakterystycznego działania ustalone w konkretnym przestępstwie są elementami wskaźnikowymi, komponentami *modus operandi* danego sprawcy. Dane te uzyskuje się z sekcji zwłok, innych ekspertyz biegłych, zeznań świadków i wyjaśnień podejrzanych, eksperymentów procesowo-kryminalistycznych oraz ustaleń operacyjno-rozpo-

znawczych. Na podstawie opisu samego tylko *modus operandi* nie można dokonać identyfikacji indywidualnej sprawcy. Nie jest to bezpośredni dowód w postępowaniu karnym, a jedynie podstawa do tworzenia wersji kryminalistycznych. W perspektywie psychologicznej stopień zorganizowania zachowania, procesy motywacyjne oraz rodzaj przejawianej agresji wydają się najistotniejszymi kwestiami związanymi z zachowaniem sprawców na miejscu zdarzenia. W analizie psychologicznej *modus operandi* sprawcy zabójstwa ważne jest ustalenie jego procesów motywacyjnych, gdyż określają one wybór ofiary, kształtują interakcje z nią i wpływają na sposób dokonania zabójstwa, ogólnie – odpowiadają na pytanie o przyczyny ludzkiego postępowania [1, 3, 15].

Potrzebę udziału różnych specjalistów w poszukiwaniu sprawców przestępstw, zwłaszcza przestępstw charakteryzujących się znacznym nasileniem przemocy w stosunku do ofiar, dostrzegano już wiele lat temu. Najstarsza istniejąca na piśmie opinia typologiczna pochodzi z 1888 roku i dotyczy nieznanego sprawcy serii brutalnych zabójstw prostytutek w londyńskiej dzielnicy Whitechapel, któremu nadano pseudonim Kuba Rozpruwacz. Początki nowoczesnego profilowania należy jednak wiązać z działalnością psychiatrów i psychologów, którzy uczestniczyli w głośnych w XX wieku w Stanach Zjednoczonych sprawach seryjnych zabójstw dokonanych przez Dusiciela z Bostonu czy Szalonego Bombowca z Chicago. Jednak do lat 70. profilowanie sprawców dokonywane było raczej sporadycznie. W 1978 roku Wydział Badań nad Zachowaniem Akademii FBI w Quantico wprowadził program profilowania psychologicznego. W tym czasie powstał specjalistyczny termin *offender profiling*. Prowadzone przez FBI badania skierowane były przede wszystkim na tworzenie baz danych i gromadzenie możliwie szerokich informacji dotyczących sprawców oraz okoliczności popełnionych, wykrytych i osądzonych zabójstw, a także niektórych bardziej drastycznych przestępstw seksualnych (seryjnych gwałtów). U podstaw tworzonych w ten sposób baz danych stało założenie, że ludzie o podobnym typie osobowości przejawiają podobne wzorce zachowań. W tym celu skonstruowano dwa najbardziej znane kwestionariusze: VICAP i VICLASS. Są one narzędziem do zbierania danych potrzebnych przy tworzeniu profilu nieznanego i poszukiwanego sprawcy w oparciu o bardzo szczegółową analizę wszelkich możliwych informacji o przebiegu zdarzenia, jego okolicznościach, a także dotyczących ofiary [3, 15].

Profilowanie i typowanie to dwa najczęściej spotykane w literaturze naukowej pojęcia dotyczące procesu tworzenia sylwetki psychofizycznej nieznanego sprawcy przestępstwa. W potocznym znaczeniu traktowane są one jako synonimy. Precyzując jednak ich znacznie, można przyjąć, iż profilowanie to proces identyfikacji i opisu określonych cech osobowościowych, psychopatologicznych sprawcy. Efektem tego jest stworzenie konkretnego

profilu poszukiwanego przestępcy. Typowanie dotyczy natomiast procesu dopasowywania stworzonego już profilu do danej populacji i wybrania z niej osób, które do niego pasują. Należy przy tym jasno podkreślić, iż w procesie profilowania nigdy nie uda się stworzyć profilu, który wskazałby konkretną osobę; zwykle taki profil będzie dotyczył mniejszej lub większej grupy podejrzanych. Ekspertyza sądowa, której przedmiotem jest profil poszukiwanego sprawcy, nie będzie więc nigdy mogła mieć charakteru konkretnego dowodu potwierdzającego udział określonego człowieka. Ma natomiast olbrzymią wagę w planowaniu i podejmowaniu tych działań operacyjnych, które zmierzają do wykrycia i wskazania poszukiwanego sprawcy, a także ujawnienia i zabezpieczenia dowodów w konkretnej sprawie. Daje również szansę do zawężania kręgu osób podejrzanych i ukierunkowania śledztwa, gdyż pozwala na postawienie hipotez co do osoby sprawcy: kim był dla ofiary, jakimi cechami psychofizycznymi się odznacza oraz w jakim środowisku należy go szukać. Można więc powiedzieć, że dopiero podjęte czynności śledcze odnośnie do grupy ludzi, których udało się wytypować przy pomocy profilu, mogą doprowadzić do konkretnego przestępcy [5].

W najbardziej znanym modelu profilowania FBI wprowadziło kilkietapowy schemat działań:

- gromadzenie danych o zdarzeniu i jego szeroko ujętych okolicznościach;
- klasyfikację przestępstwa;
- interpretację zebranych danych i rekonstrukcję przestępstwa;
- tworzenie profilu i jego konfrontację z ustaleniami śledztwa.

Metody analiz dokonanych już przestępstw i ich sprawców mają najczęściej dwojaki charakter: ilościowy lub jakościowy. Analizę ilościową prowadzi się z użyciem baz danych, które obejmują jednocześnie wiele zarchiwizowanych przypadków przestępstw. Spełniają one następujące funkcje:

- eksploracyjną – służącą poszukiwaniu relacji pomiędzy różnymi cechami psychofizycznymi opisującymi sprawcę a sposobem jego działania;
- identyfikacyjną – pozwalającą wyszukiwać podobieństwa pomiędzy różnymi sprawami i łączyć je jako czyny tego samego sprawcy;
- weryfikacyjną – dającą możliwość testowania zgodności stworzonego profilu z zebranymi i usystematyzowanymi w bazie danych informacjami o podobnych sprawach i ich okolicznościach.

Metodą równie ważną, a jednocześnie uzupełniającą metody ilościowe, jest analiza jakościowa polegająca na analizie pojedynczych przypadków. Obecnie dąży się do zintegrowania tych dwóch dróg profilowania [3, 15].

4. Praktyczne aspekty wspólnej płaszczyzny medycyny sądowej i psychologii śledczej

Istnieją cechy i stany psychiczne, których związek z informacjami uzyskanymi z analizy oględzin miejsca zdarzenia oraz wyników badań medyczno-sądowych jest ewidentny i bezpośredni. Tak wykryte ślady mogą stanowić podstawę do różnicowania instrumentalnych i emocjonalnych aspektów przestępczej agresji sprawcy, mogą wskazywać na jego silne pobudzenie emocjonalne i motoryczne, złość, wściekłość lub zaburzenia świadomości, takie jak jej zawężenie lub znaczne ograniczenie. W niektórych przypadkach okoliczności zdarzenia mogą również jednoznacznie wskazywać na rolę czynników seksualnych w genezie czynu lub też jego ekonomiczno-rabunkową motywację. Zdarza się również, iż jest możliwe hipotetyczne określenie stopnia samokontroli, z jaką działał sprawca, poziomu popędowo-emocjonalnego czy też poznawczego jego czynności, jak również stopnia, w jakim zaplanował i zrealizował swoje działania. Ustalenia takie mogą dawać podstawy do rozróżnienia, czy zabójca należy do tzw. sprawców dobrze zorganizowanych, czy też niezorganizowanych [15].

Stosowany w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie model profilowania jest rozwinięciem oraz poszerzeniem wspomnianego już modelu FBI i stanowi propozycję pewnego sposobu porządkowania i selekcjonowania materiału, jego analizy, a w konsekwencji także formułowania wniosków mogących być przydatnymi dla śledztwa. Prezentowany model obejmuje cztery podstawowe etapy [3, 15].

Pierwszy z nich obejmuje **wstępną analizę danych**. W jej zakres wchodzi:

- dane dotyczące miejsca zdarzenia (w tym jego opis, pozostawione ślady, próbki pobrane do badania, położenie ciała, obecność narzędzi zbrodni);
- dane dotyczące ofiary – od informacji natury formalnej (wiek, wykształcenie, zawód i rodzaj wykonywanej pracy), poprzez dane biograficzne (środowisko społeczne, historia życia, sytuacja rodzinna, role społeczne, osoby znaczące, stan majątkowy, właściwości psychiczne – osobowość, zachowanie i zwyczaje, przeżywane problemy i sposoby ich rozwiązywania, nałogi, cechy fizyczne) po stan zdrowia, ułomności, sprawność fizyczną oraz okoliczności, w jakich ofiarę widziano po raz ostatni przed zdarzeniem; wyniki badań medyczno-sądowych: przyczyna śmierci, rodzaj doznanych obrażeń, akty seksualne, wyniki sekcji zwłok, wyniki badań laboratoryjnych i in.;
- dane dotyczące czasu zdarzenia – umiejscowienie w czasie (pora doby, miesiąc, pora roku) i czas trwania zdarzenia oraz jego etapów i poszczególnych czynności sprawcy;

- wstępne ustalenia śledztwa – przedmiot sprawy, informacje ogólne, oględziny miejsca zdarzenia, osoba zgłaszająca o przestępstwie, dane socjoekonomiczne dotyczące sąsiedztwa miejsca zdarzenia, zeznania świadków, wyniki ekspertyz, dokumentacja fotograficzna.

Drugi etap procesu profilowania to **typologiczna analiza danych**. Obejmuje ona takie zagadnienia, jak klasyfikacja typu i sposobu stosowania przemocy, ocena stopnia ryzyka ponoszonego z jednej strony przez ofiarę, a z drugiej przez napastnika, hipotetyczne odtworzenie rozwoju zdarzenia i eskalacji działań sprawcy, ustalenie miejsca zarówno napadu, jak i śmierci oraz pozostawienia zwłok, określenie głównej motywacji działania sprawcy.

Trzeci etap to **analiza przestępstwa**. Obejmuje ona kwalifikację prawną, rekonstrukcję zdarzenia, klasyfikację rodzaju przestępstwa ze względu na wybór ofiary, zastosowane strategie panowania nad nią, sekwencje zdarzenia, przesłanki wskazujące na planowanie i inscenizowanie zdarzenia przez sprawcę, odtwarzanie procesu motywacyjnego sprawcy, odtwarzanie dynamiki przebiegu zdarzenia.

Czwarty, kluczowy etap profilowania, to **charakterystyka sprawcy**. Obejmuje ona dane demograficzne, cechy fizyczne, właściwości psychiczne, ocenę poziomu asocjalności i przewidywaną możliwość zachowań przestępczych w przyszłości.

U podstaw procedury tworzenia portretu psychologicznego domniemanego sprawcy leży założenie, że w zachowaniu przestępczym, podobnie jak w każdym innym zachowaniu, sprawca przejawia swoje indywidualne cechy. Można o nich wnioskować poprzez analizę jego działania na podstawie śladów pozostawionych na miejscu zdarzenia. Do najważniejszych danych, szczególnie istotnych i wykorzystywanych w profilowaniu, należą:

- zgłoszenie o popełnieniu przestępstwa;
- oględziny miejsca zdarzenia;
- wyniki badań laboratoryjnych;
- eksperymenty śledcze;
- ekspertyzy kryminalistyczne;
- oględziny i sekcja zwłok;
- dalsze opinie medyczno-sądowe;
- zeznania świadków.

Źródłem wielu z powyższych informacji są wyniki pracy medyków sądowych, których wiedza i doświadczenie pozwala na prawidłową interpretację poszczególnych informacji, powiązanie ich ze sobą oraz dostrzeżenie elementów specyficznych, nietypowych lub niezauważalnych dla innych specjalistów [7, 10, 11, 12].

Dane uzyskane przez medyków sądowych po dokonaniu oględzin miejsca zabójstwa, badań pośmiertnych i późniejszych ekspertyz, pozwalają udzielić odpowiedzi na pytania dotyczące:

- czasu zgonu i czasu trwania zdarzenia;
- przyczyny śmierci i sposobu dokonania zabójstwa;
- rodzaju użytego narzędzia;
- charakteru, liczby i rozmieszczenia obrażeń oraz analizy ich znaczenia;
- stanu upojenia alkoholowego, odurzenia lub zatrucia ofiary;
- niezwyklej szczegółów zajścia – np. szczególnie umiejętności sprawcy, „podpis”, rozczłonkowanie ciała, symbolizacja;
- obecności śladów biologicznych, nacięć, znaków i innych elementów na ciele;
- stanu fizycznego ofiary przed zabójstwem (ułomności, przebyte choroby i operacje, blizny, tatuaże);
- sposobu ukrycia zwłok.

Niezwykle istotne jest odróżnienie obrażeń zadawanych za życia od tych, które powstały pośmiertnie, określenie przejawów dodatkowej agresji względem ofiary czy tzw. obrażeń obronnych. Ogromne znaczenie posiada identyfikacja śladów wskazujących na zaistnienie aktu seksualnego lub zachowań obrazujących chęć panowania nad ofiarą albo niszczenia ciała (kneblowanie, krępowanie, torturowanie, rozkawałkowanie). Należy szczegółowo opisywać również te ślady, które wskazują na transportowanie i przemieszczanie zwłok. Zdarzają się przypadki wykorzystywania ciała ofiary po śmierci do praktyk seksualnych, kanibalistycznych, rytualnych i innych. Niebagatelne znaczenie dla sprawy ma również wynikająca z doświadczenia intuicja lekarza biegłego.

Właściwa interpretacja wyżej wymienionych ustaleń pozwala na odtworzenie postępowania sprawcy z ofiarą w trakcie zdarzenia oraz z ciałem po śmierci. Umożliwia to rekonstrukcję dynamicznego przebiegu zdarzenia będącego zawsze funkcją zachowania zarówno sprawcy, jak i ofiary. Dzięki temu mamy możliwość całościowego ujęcia obrazu wydarzeń związanych z zabójstwem, odtworzenia sekwencji zdarzeń oraz mechanizmu obrażeń i śmierci. Sposób zadania ofierze obrażeń i ich rodzaj, typ użytego narzędzia i wybór metody zabójstwa, mogą wskazywać na istotne cechy osobowości, przejawy zachowania sprawcy, stanu emocjonalnego, kontrolowania sytuacji i planowania (np. reakcja na zachowania obronne ofiary, nadzabijanie, układanie ciała, pozorowanie, inscenizacja po zdarzeniu). Na podstawie zebranych informacji można określić strategię panowania sprawcy nad ofiarą, zachowania służące personalizacji lub depersonalizacji ofiary, działania wskazujące na stopień i charakter relacji między zabójcą a ofiarą (np. rodzaj, liczba i lokalizacja obrażeń, metoda pozbawienia życia, zakrywanie twarzy, emocjonalne „zadośćuczynienie”) [7, 11, 15].

Wyniki badań sądowo-lekarskich są zawsze bardzo istotnym źródłem informacji dla odtworzenia *modus operandi* sprawcy oraz jego procesów motywacyjnych, a poprzez dokładną analizę danych o ofierze pozwalają zdobyć cenne informacje opisujące samego sprawcę. Są

one niezwykle przydatne szczególnie w tych przypadkach, w których sprawca jest nieznan – przy jego typowaniu w środowisku ofiary lub profilowaniu psychologicznym. Bardzo często bywają również niezbędne przy tworzeniu i weryfikowaniu wersji zdarzenia w postępowaniach przygotowawczych, w których zabójca jest już znany [11].

5. Przykład wykorzystania analiz medyczno-sądowych w psychologicznym profilowaniu nieznanego sprawcy zabójstwa

W 1994 roku Małopolską wstrząsnęła seria brutalnych zabójstw. Z ręki niewykrzytego do dziś sprawcy zginęła 30-letnia kobieta z Łapczycy i jej 8-letni syn, starsze małżeństwo z Pilzna oraz mieszkanka Morawicy. Wszyscy zostali zabici śmiertelnymi postrzałami w głowę. Ponieważ w każdym przypadku *modus operandi* zabójcy wykazywało wiele podobieństw, to przestępstwa te zostały powiązane i uznane za działania tego samego sprawcy. Ze względu na fakt, że przy ofiarach znajdowano rozrzucone rachunki z elektrowni, media nadały zabójcy przydomek „Inkasent”. Oględziny miejsc zdarzeń pozwalały przypuszczać, że sprawca dość długo przebywał w domach swoich ofiar. Ustalono, że zabójstwa dokonane zostały z tej samej broni palnej, to znaczy pistoletu gazowego typu Walther PPK kaliber 8 mm przeobionego i przystosowanego do strzelania ostrą amunicją kalibru 6,35 mm. O czynny te oskarżony został mieszkaniec gorczańskiej wioski W. B., na którego trop naprowadził policję anonimowy telefon. Koronnym dowodem miały być wyniki badań osmologicznych, jednak w postępowaniu sądowym nie zostały one uznane i oskarżonego uniewinniono. Nigdy później nie ustalono, kto był rzeczywistym sprawcą serii zabójstw.

W sprawie zabójstwa kobiety i jej dziecka w Łapczycy wydana została w Instytucie Ekspertyz Sądowych opinia biegłych mająca na celu określenie na podstawie całości materiału dowodowego sylwetki psychofizycznej nieznanego sprawcy tego czynu. W czerwcu 1994 roku w godzinach przedpołudniowych w małej miejscowości województwa małopolskiego doszło do zabójstwa 30-letniej L. Z. i jej 8-letniego syna D. Z. Zostali oni zastrzeleni we własnym domu jednorodzinnym pod nieobecność pozostałych członków rodziny (męża zmarłej i drugiego syna). W domu oddano 10 strzałów, z których tylko jeden nie trafił żadnej z ofiar. Państwo Z. uchodzili wśród sąsiadów za rodzinę zamożną, a ich dom wyróżniał się spośród innych ogólnym wrażeniem solidności i dostatku. Ciała znaleziono leżące na podłodze w sypialni na 2. piętrze. Poza tym pomieszczeniem ślady krwi stwierdzono także na schodach pomiędzy 1. i 2. piętrzem oraz w kuchni na 1. piętrze. Ponadto w kuchni na dywanie znaleziono łuskę po wystrzelonym naboju, a w pokoju na

2. piętrze dwa pełne naboje (w tym jeden niewypał ze śladami kilkakrotnego uderzenia przez iglicę), dwa pociski i dziewięć łusek. Na podłodze zabezpieczono również wyraźne odciski spodów obuwia sportowego. Ślady penetracji stwierdzono jedynie w pokoju będącym miejscem zabójstwa i w szufladach szafek kuchennych. Z mieszkania zginęła kasetka z pieniędzmi oraz złota biżuteria, które znajdowały się w pokoju, gdzie ujawniono zwłoki.

Z zeznań starszego syna S. Z. wynikało, że w dniu zabójstwa rano przyszedł do ich domu mężczyzna, który, podając się za inkasenta z zakładu energetycznego, pytał o domowników i został wprowadzony do mieszkania, gdzie okazano mu na jego żądanie licznik energii elektrycznej. Po dokonaniu tych czynności opuścił dom, a wychodzący wkrótce do szkoły S. Z. dostrzegł tego mężczyznę idącego przez wieś. „Inkasent”, który najprawdopodobniej przyjechał do miejscowości i odjechał autostopem, był widziany przez wielu świadków, jak kilkakrotnie przechadzał się przez wieś z charakterystyczną teczką (zeszytem, książką).

Na podstawie badań pośmiertnych przeprowadzonych w krakowskim Zakładzie Medycyny Sądowej ustalono, że do matki oddano pięć strzałów, a do jej syna cztery. Włotowe rany postrzałowe u L. Z. zlokalizowane były na głowie (jedna w prawej okolicy skroniowej i dwie na prawym policzku), szyi (jedna na przedniej powierzchni po stronie prawej) oraz jedna na przyśrodkowej powierzchni prawego podudzia. Tylko ostatni z wymienionych postrzałów przeszedł na wylot, a pocisk opuścił ciało. Zakres stwierdzonych obrażeń wskazywał na to, że broń nie cechowała się bardzo dużą siłą rażenia, co stanowiło sugestią, iż jest ona samodzielną przerobionym z broni innego rodzaju. Tory postrzałów oddanych w prawą skroń i podudzie biegły poziomo, natomiast te w obrębie twarzy i szyi po stronie prawej miały przebieg wyraźnie nachylony ku dołowi. Badania medyczno-kryminalistyczne w oparciu o obecność śladów osmalenia oraz ziaren prochu wokół ran włotowych wykazały, że wszystkie trzy strzały w głowę zostały oddane z bliska, czyli z odległości kilku centymetrów. Ekspertyza serologiczna dowiodła, że ślady krwi ujawnione w kuchni pochodziły od L. Z.

W przypadku D. Z. włotowe rany postrzałowe znajdowały się na głowie (jedna w lewej okolicy skroniowej w miejscu małżowiny usznej, druga w dolnej lewej okolicy potylicznej i trzecia na lewym policzku) oraz jedna na lewym nadgarstku. Postrzały w nadgarstek, policzek i skroń przechodziły na wylot, a pociski opuściły ciało. Zrekonstruowane kanały ran świadczyły, że strzały w głowę miały różne kąty przebiegu: od potylicy poprzecznie i ku górze oraz nieco do przodu ciała, od skroni poprzecznie w kierunku przednim i do dołu, a od policzka poprzecznie ku górze i tyłowi. Analizy medyczno-kryminalistyczne wykazały, że strzały w policzek oraz nadgarstek zostały oddane z bliska. W obu przypadkach nie

stwierdzono śladów wskazujących na seksualne tło zabójstwa. Należy zwrócić uwagę, że zarówno u matki, jak i u dziecka, postrzały zadane były po jednej stronie ciała.

W oparciu o szczegółowe wyniki badań pośmiertnych oraz informacje wynikające z oględzin miejsca zdarzenia, biegli w opinii dokonali przybliżonej rekonstrukcji przebiegu podwójnego zabójstwa. Przyjęto, że sprawca wrócił do domu rodziny Z. zorientowawszy się, że jedna z osób (syn) opuściła miejsce zamieszkania. Pretekstem do wejścia była prośba o okazanie rachunków za energię elektryczną, które były przechowywane w szafce kuchennej. Świadczyło o tym kilka otwartych szuflad. Tam zabójca oddał do L. Z. pierwszy strzał w podudzie, który miał stanowić groźbę i argument wymuszający wskazanie miejsca przechowywania pieniędzy oraz biżuterii. Nie mógł więc to być strzał śmiertelny. Sprawca i ranna ofiara weszli razem po schodach do sypialni, na co wskazywały ślady na schodach w postaci kropel krwi, odcisku dłoni kobiety oraz nieład wykładzin ochronnych na stopniach. W pokoju największa koncentracja plam krwi była na podłodze i na krawędzi łóżka. Tam też obok znajdowała się szafka, z której zginęła kasetka z pieniędzmi i biżuterią. Ślady na miejscu (krew na szafce, wyrzucone z szuflady ręczniki i firanki) wskazywały, że to L. Z. wyciągnęła kosztowności, by dać je napastnikowi. Następnie sprawca strzelił do siedzącej lub klęczącej przy łóżku ofiary w szyję, a dalej po jej upadku na bok oddał z bardzo bliska trzy strzały w głowę. Druga koncentracja plam krwawych znajdowała się przy ciele nieżyjącego D. Z. Z ułożenia zwłok pomiędzy fotelem a ścianą wyciągnięto wniosek, że usiłował on ukryć się przed sprawcą, a nawet zasłonić ręką i tam też został zastrzelony. Wskazywało to, iż L. Z. zginęła jako pierwsza na oczach swojego dziecka. Po zabójstwie sprawca szybko opuścił dom, zamykając drzwi na klucz.

Analiza całokształtu materiału dowodowego skłoniła biegłych do wniosków, że sprawca był doświadczonym przestępcą, niejednokrotnym złodziejem, nieposiadającym wprawy w zabijaniu ludzi, działającym z motywów ekonomiczno-rabunkowych z dodatkową motywacją emocjonalną, planującym szczegółowo zarówno kradzież, jak i pozbawienie życia ofiar, zabijającym osoby wcześniej nieznane i wybierane doraźnie. Na świadkach sprawiał wrażenie autentycznego inkasenta, dobrze występował i czuł się w jego roli, co mogło nasuwać przypuszczenie, że w przeszłości wykonywał taką lub podobną pracę albo miał okazję obserwować często czynności inkasenta. Prawdopodobnie był pochodzenia wiejskiego lub małomiasteczkowego. Przejawiał w czynie agresję instrumentalną, a procesy motywacyjne sterowane były na poziomie struktur poznawczych przy zachowanej w pełni samokontroli. Biegli, opisując dokładnie prawdopodobne stałe mechanizmy osobowości sprawcy, podkreślili duże prawdopodobieństwo kontynuacji przez niego przestępczej aktywności przy zastosowaniu podobnego *modus operandi*.

6. Podsumowanie

Skuteczność i trafność rezultatów analizy śledczej zależą w dużym stopniu od prawidłowej, opartej na wiedzy i doświadczeniu interpretacji danych medyczno-sądowych. Są one niezwykle przydatne szczególnie w tych przypadkach, w których sprawca jest nieznany – przy jego typowaniu w środowisku ofiary lub profilowaniu psychologicznym. Informacje płynące z sądowo-lekarskiej oceny przypadków zabójstw są również niezbędne przy tworzeniu i weryfikowaniu wersji zdarzenia w postępowaniach przygotowawczych, w których sprawca jest już znany.

Przedstawiony przypadek jest dobrym uzasadnieniem tych postulatów przedstawicieli różnych nauk sądowych, którzy podkreślają potrzebę interdyscyplinarnego podejścia w rozwiązywaniu szeregu ważnych dla postępowania przygotowawczego kwestii, leżących często na styku psychologii śledczej oraz medycyny i psychopatologii sądowej. Taka interdyscyplinarność działania winna być realizowana w ramach funkcjonowania wielospecjalistycznych zespołów biegłych, których efektem pracy może być wydanie opinii kompleksowej. Podstawową zasadą funkcjonowania takich zespołów powinna być nie konkurencyjność czy alternatywność w formułowanych sądach i opiniach, lecz ich komplementarność. Każdy z członków takiego zespołu winien wносить do niego swoją wiedzę, umiejętności, orientację teoretyczną, a także specyfikę w rozwiązywaniu konkretnych problemów i zadań diagnostyczno-opiniodawczych, wynikające z posiadanego zakresu wiedzy, kompetencji naukowych i doświadczenia. Istota pracy w interdyscyplinarnym zespole sprowadza się do stworzenia wspólnych, ujednoliconych strategii postępowania badawczego. Każdy ze specjalistów wchodzących w skład zespołu musi być świadomy kompetencji i możliwości pozostałych jego członków, winien też umieć się z nimi porozumiewać i współpracować, dostrzegać obszary, w których bardziej kompetentny będzie nie on sam, lecz kolega, lepiej przygotowany np. medycznie, psychologicznie czy psychiatrycznie. Wspomniana odrębność znajdować winna odzwierciedlenie już zakresie czynności i procesów diagnostycznych, w tym zwłaszcza specyficznych procedur, metod, sposobów weryfikowania hipotez diagnostycznych czy też stosowanych narzędzi. Tylko w ten sposób rozwiązać można problem pogodzenia różnych perspektyw, zarówno teoretycznych, jak i praktycznych, istotnych z punktu widzenia zasadniczych prawnych celów realizowanych w ramach postępowania przygotowawczego: wykrycia konkretnego sprawcy i zebrania materiału dowodowego niezbędnego do przedstawienia mu zarzutu i uwiarygodniający jego sprawstwo. Wyniki prac opisanego zespołu specjalistów, mimo że z reguły nie dają jednoznacznego rozwiązania sprawy (wskazania konkretnego sprawcy), to stanowią użyteczne i bardzo

pomocne źródło informacji i inspiracji w formułowaniu i planowaniu strategii śledztwa, podejmowaniu adekwatnych czynności operacyjnych, ocenie oraz weryfikacji zebranych informacji.